

საბანკო სისტემების მოდელის განვითარების ტენდენციები განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებსა და საქართველოში

რეზიუმე

განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნების თანამედროვე საბანკო ბიზნესში მიმდინარე ტენდენციები შეიძლება განვაზოგადოთ და ჩამოვაყალიბოთ შემდეგი ძირითადი მიმართულებები: ტექნოლოგიური რევოლუცია ბანკინგში; ფინანსური ბაზრების დერეგულირება და საბანკო კანონმდებლობის ლიბერალიზაცია; ახალი საბანკო პროდუქტების წილის ზრდა ტრადიციული მომსახურების წილის შემცირების ხარჯზე; საინვესტიციო ბანკინგის განვითარება; საბანკო კაპიტალის კონსოლიდაცია; საბანკო საქმიანობის უნიფიკაცია და სტანდარტიზაცია; ბანკების ბიზნესპროცესების რეინჟინინგი და ორგანიზაციული სტრუქტურის ტრანსფორმაცია.

მსოფლიო წამყვანი ეკონომიკის ქვეყნების საბანკო საქმიანობისათვის დამახასიათებელი ტენდენციები საქართველოს რეალობისათვის მეტ-ნაკლებად არის ნიშანდობლივი, ვინაიდან იგი ჯერჯერობით განვითარებადი ეკონომიკის ქვეყნების რიგში დგას და მის მდგომარეობაზე გავლენას ახდენს როგორც მსოფლიო ტენდენცია, ასევე, ქვეყნის ეკონომიკის მდგომარეობა და განვითარების პერსპექტივა.

საკვანძო სიტყვები: ტექნოლოგიური რევოლუცია ბანკინგში; დერეგულირება; საბანკო კანონმდებლობის ლიბერალიზაცია; საინვესტიციო ბანკინგი; კონსოლიდაცია; უნიფიკაცია; სტანდარტიზაცია; ბიზნესპროცესების რეინჟინინგი.

კობა ბასილაია
სოხუმის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF BANKING SYSTEM MODELS IN DEVELOPED MARKET ECONOMIES AND GEORGIA

Koba Basilaia

Associate Professor of Sokhumi State University

David Basilaia

Sokhumi State University, PhD Student

The current trends in the modern banking business of the developed market economy countries can be generalized and formulated the following main directions: technological revolution in the banking sector; Deregulation of financial markets and liberalization of banking legislation; Increase in the share of new banking products due to a decrease in the share of traditional services; Investment banking development; Consolidation of bank capital; Unification and standardization of banking activities; Updating the business processes of banks and transforming the organizational structure.

The trends typical for the banking activities of the world's leading economies are more or less significant for the reality of Georgia, since it is still one of the developing economies and its position is influenced by global trends, as well as the state of the country's economy and development prospects.

Keywords: Technological revolution in banking; Deregulation; Liberalization of banking legislation; Investment banking; Consolidation; Unification; Standardization; Business process reengineering.

დავით ბასილაია
სოხუმის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის
დოქტორანტი

თანამედროვე საბანკო ბიზნესში XX-XXI საუკუნეების მიჯნაზე საფუძველი ჩაეყარა ტენდენციებს, რომელთაც ბევრი მკვლევარი და სპეციალისტი „საბანკო რევოლუციასაც“ უწოდებს. საბანკო საქმიანობის ისტორიას მრავალი გარდამტეხი მომენტი ახსოვს, რომელთა შორის თანამედროვე ტენდენციები არანაკლები მნიშვნელობით გამოირჩევა.

აღნიშნული ტენდენციები განპირობებულია მსოფლიო ეკონომიკაში მიმდინარე სხვადასხვა პროცესით, რომელთა შორის აღსანიშნავია ფინანსური გლობალიზაცია და კაპიტალის, რესურსების, საქონლისა და ინფორმაციის თავისუფალი გადაადგილება, ასევე კონტრაგენტებს შორის კავშირის ინტერნეტიზაცია. აქვე უნდა აღინიშნოს უკანასკნელ წლებში განვითარებული მსოფლიო ფინანსური კრიზისიც, რომელიც დაატყობს თავის კვალს. როგორც ჩანს, აღნიშნული კრიზისი არ წარმოადგენს შემთხვევით მოვლენას, არამედ მსოფლიო პოლიტიკური და ეკონომიკური განვითარების გრძელვადიანი ტენდენციების კონონზომიერი შედეგია. სხვა მიზეზებთან ერთად, გლობალურმა ეკონომიკურმა კრიზისმა გამოავლინა საბანკო სისტემების მოდელებში არსებული ხარვეზები.

განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნების თანამედროვე საბანკო ბიზნესში მიმდინარე ტენდენციები შეიძლება განვავსოთ და ჩამოვაყალიბოთ შემდეგი ძირითადი მიმართულებები: ტექნოლოგიური რევოლუცია ბანკინგში; ფინანსური ბაზრების დერეგულირება და საბანკო კანონმდებლობის ლიბერალიზაცია; ახალი საბანკო პროდუქტების წილის ზრდა ტრადიციული მომსახურების წილის შემცირების ხარჯზე; საინვესტიციო ბანკინგის განვითარება; საბანკო კაპიტალის კონსოლიდაცია; საბანკო საქმიანობის უნიფიკაცია და სტანდარტიზაცია; ბანკების ბიზნესპროცესების რეინჟინინგი და ორგანიზაციული სტრუქტურის ტრანსფორმაცია.

იმ სიახლეებმა, რომლებიც მოხდა საინფორმაციო-საკომუნიკაციო სფეროში ბოლო რამდენიმე ათწლეულის განმავლობაში, მართლაც, რევოლუცია მოახდინა თანამედროვე ბანკინგში. თანამედროვე ტექნოლოგიურმა მიღწევებმა შესაძლებელი გახადა ავტომატიზებული საბანკო სისტემების (იგივე „ბანკის საოპერაციო დღე“), პლასტიკური ბარათების, რეალურ რეჟიმში ანგარიშსწორების სისტემების, ინტერნეტ-ბანკინგის, ელექტრონული ფულისა და ბოლოს - ვირტუალური ბანკების წარმოშობა. შესაძლებელი გახდა არა მარტო საბანკო ოპერაციების წარმოების, აღრიცხვისა და ანგარიშგების პროცესების დროითი და შრომითი დანახარჯების მინიმუმამდე დაყვანა, არამედ გაჩნდა ახალი პროდუქტები, მომსახურების ახალი სახეობები და ახალი შესაძლებლობები. ბანკებმა ჩამოიცილეს კონსერვატიულობის საბურველი და საბანკო ბიზნესი უფრო „სახალხო“ და მასობრივი გახდა, მან შეაღწია რიგითი ადამიანების ოჯახებსა და ყველა ასაკობრივ ჯგუფში, საბანკო სერვისის ხელმისაწვდომობა უაღრესად გაიზარდა და ბანკები ყოველდღიურობის ელემენტი გახდა.

ინფორმაციის გაცვლა მომხმარებლებსა და ბან-

კებს შორის გამარტივდა და უაღრესად ოპერატიული გახდა, ბევრი საბანკო სერვისის მიღება ავტომატურად შეიძლება (ე. წ. „ონლაინ“ რეჟიმი) და, რაც მთავარია, ბანკში მისვლის გარეშე. დისტანციურმა ბანკინგმა ძირფესვიანად შეცვალა წარმოდგენა ბანკებსა და საბანკო მომსახურებაზე. საბანკო საქმიანობა ბევრად უფრო დინამიკური და კომფორტული გახდა ორივე მხარისათვის. ინფორმაციის ოპერატიულმა და ავტომატურმა დამუშავებამ გამოიწვია ყველაზე ძვირფასის - დროის ეკონომია როგორც ბანკების, ისე კლიენტებისათვის. კლიენტს შესაძლებლობა მიეცა სახლიდან, ოფისიდან და ნებისმიერი ადგილიდან არა მარტო ჩაატაროს სასურველი ოპერაცია დამოუკიდებლად, არამედ გააკონტროლოს კიდევ მისი მიმდინარეობა და დარწმუნდეს მის წარმატებით დასრულებაში.

ტექნოლოგიების განვითარებამ არა მარტო ახალი საბანკო მომსახურების სახეობები წარმოშვა, არამედ ძველი, ტრადიციული საბანკო პროდუქტების ხელმისაწვდომობა გაზარდა. ბანკებს მიეცათ სერვისის პაკეტების შემუშავების შესაძლებლობა ნებისმიერი ჯგუფისა თუ კლიენტისათვის. საბოლოო ჯამში, საინფორმაციო-ტექნოლოგიურმა მიღწევებმა ბანკებს მისცა ხარჯების შემცირების, მომსახურების პაკეტის, მისი ხარისხისა და არეალის გაფართოების, შემოსავლების ზრდისა და ახალი პერსპექტივების დასახვის შესაძლებლობა.

ამ მიმართულებით, საბოლოო ჯამში, შეიძლება ითქვას, იწყება ვირტუალური ბანკებისა და ელექტრონული ფულის ერა. ფინანსური ბაზრების დერეგულირება და საბანკო კანონმდებლობის ლიბერალიზაცია. ჯერ კიდევ XX საუკუნის პირველი ნახევრის ეკონომიკური კრიზისების გავლენით დასავლური კანონმდებლობა, განსაკუთრებით - აშშ-ში, ადგენდა გარკვეულ წესებსა და შეზღუდვებს როგორც ფასიანი ქაღალდებისა და საბანკო ბაზრებს შორის გამიჯვნის, ასევე თვითონ საბანკო ბაზრის მონაწილეების საქმიანობაში. აღნიშნული შეზღუდვები დაწესებული იყო შემდეგი ძირითადი მიმართულებებით: ბანკების ტერიტორიული ექსპანსია; საპროცენტო განაკვეთების რეგულირება; ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე ბანკების პირდაპირი მონაწილეობა.

ამ და სხვა შეზღუდვების დაწესება თავის დროზე განპირობებული იყო საბანკო საქმიანობის დაცვით მეტისმეტის რისკებისაგან, სისტემური საბანკო კრიზისების თავიდან ასაცილებლად და მენაბრეთა სახსრების დაცვის გარანტირების რაც შეიძლება მეტი მექანიზმის არსებობით. თუმცა, XX საუკუნის ბოლოსათვის შეიქმნა სიტუაცია, როცა დღის წესრიგში დადგა ფინანსური ბაზრების დერეგულირებისა და საბანკო კანონმდებლობის ლიბერალიზაცია. აღნიშნული სიტუაციის შექმნას ხელი შეუწყო სხვადასხვა გარემოებამ, რომელთა შორის აღსანიშნავია: არასაბანკო ფინანსური ინსტიტუტების გაძლიერებით ბანკების შევიწროება და მათი მომგებიანობის შემცირება; საფონდო ბაზარზე ფინანსური ინოვაციების, კერძოდ, წარმოებული ფინანსური ინსტრუმენტების მნიშვნელოვანი ზრდა; ტექნოლოგიური რევოლუცია და ფინანსური რეინჟინინგი, რომელმაც, ერთი მხრივ, გააჩინა სრულიად ახალი რეალობა ფინან-

სურ სეფროში, მეორე მხრივ კი, წარმოშვა აკრძალვებისა და შეზღუდვების გვერდის ავლის შესაძლებლობები.

კიდევ ერთ ტენდენციად ამ მიმართულებით ბანკებისა და სხვა ფინანსური ინსტიტუტების საზედამხებ-ველო და მარეგულირებელი ორგანოების გაერთიანება შეიძლება ჩაითვალოს. ამის მაგალითია თუნდაც საქართველოს 2007 წელს ფინანსური ბაზრის ყველა მონაწილის რეგულირების ფუნქციის საქართველოს ეროვნულ ბანკში თავმოყრა.

ახალი საბანკო პროდუქტების წილის ზრდა ტრადიციული მომსახურების წილის შემცირების ხარჯზე გამოიხატება იმით, რომ მსხვილი კომპანიები და კორპორაციები რესურსების მოსაზიდად სულ უფრო ხშირად ამჯობინებენ საკუთარი ფასიანი ქაღალდების ემისიას და უარს ამბობენ ტრადიციულ საბანკო კრედიტზე. მეორე მხრივ, დროებით თა-ვისუფალი კაპიტალის მქონე კლიენტები უარს ამბობენ ტრადიციული საბანკო მომსახურების სახეობებზე და უფრო შემოსავლიან და ლიკვიდურ განთავსებას ანიჭებენ უპირატესობას. ძირითადად, საუბარია ფასიანი ქაღალდებსა და მასთან დაკავშირებულ მომსახურებებზე, როგორებიცაა: ნდობითი ოპერაციები და ფასიანი ქაღალდების პორტფელის მართვა. კომერციული ბანკები სულ უფრო მეტ დროს უთმობენ საკონსულტაციო მომსახურებას და ამ პროცესში ისინი მათთვის „არაბუნებრივ“ მდგომარეობაში არიან - არც რესურსებს იზიდავენ და არც კრედიტებს გასცემენ, არამედ გვევლინებიან შუამავლებად მსესხებ-ლებსა და კრედიტორებს შორის თავიანთი კლიენტებისათვის. გარდა კონსულტაციებისა, კომერციულმა ბანკმა შეიძლება ასეთ კლიენტებს შესთავაზოს სხვა სერვისი, მაგალითად, საგარანტიო წერილების გაცემა, სხვა ფინანსური გარანტიები და ა.შ.

აღნიშნული პროცესების სტიმულირებას ახდენს, ერთი მხრივ, ფინანსური ბაზრების შესაძლებლობების გაფართოება, ახალი ფინანსური ინსტრუმენტების გაჩენა, ინფორმაციის ხელმისაწვდომობისა და ბანკის კლიენტების განსწავლულობის ზრდა, დაინახონ საკუთარი რესურსების განთავსების უკეთესი ალტერნატიული არჩევანი, დაბოლოს, ბანკების მისწრაფება, ფეხი აუწყო

დროს და დაასწრონ კონკურენტებს კლიენტების სურვილებზე მორგებული ახალი სერვისების შეთავაზება.

ბუნებრივია, აღნიშნული ტენდენციები იწვევს ბანკების შემოსავლებისა და ხარჯების სტრუქტურის ცვლილებას. მცირდება დაკრედიტებიდან მიღებული პროცენტული შემოსავლების წილი საპროცენტო ხარჯების შემცირებასთან ერთად და ზრდის ტენდენციით ხასიათდება არაპროცენტული, საკომისიო შემოსავლების ხვედრითი წილი.

თანამედროვე საინვესტიციო ბანკინგში მოიაზრება მომსახურების საკმაოდ ფართო და არცთუ ზუსტად განსაზღვრული სახეობები. აღნიშნული მომსახურება მოიცავს ფასიანი ქაღალდების როგორც პირველად განთავსებას, ისე ოპერაციებს მეორად ბაზარზე, თუმცა, საინვესტიციო ბანკინგის მთავარი ფუნქცია კლიენტების ფასიანი ქაღალდების ემისიისა და პირველადი განთავსების ორგანიზებაა. საინვესტიციო ბანკების განსაკუთრებული განვითარება აშშ-ში მოხდა. რაც შეეხება ევროპასა და აზიას, საინვესტიციო ბანკინგის მომსახურებაზე მოთხოვნა იზრდება საფონდო ბაზრის განვითარებასთან ერთად.

საინვესტიციო ბანკინგი გულისხმობს ფასიანი ქაღალდებით ოპერაციებს მეორად ბაზარზე, ასევე მასთან დაკავშირებულ მომსახურებებს, როგორებიცაა: საკონსულტაციო და ფასიანი ქაღალდების პორტფელის მართვა. საინვესტიციო ბანკინგი მეორად ბაზარზე სულ უფრო რთულდება საფონდო ბაზრის განვითარებასთან, დერივატივების გაჩენასა და ფინანსური ინჟინერინგის დანერგვასთან ერთად. ამ სირთულეებთან გასამკლავებლად ბანკებში იქმნება ფინანსური ბაზრების კვლევის ძლიერი და სოლიდური ანალიტიკური სამსახურები, რათა გააკეთონ მისი ცალკეული სეგმენტებისა და ინსტრუმენტების განვითარების ტენდენციების პროგნოზი.

საინვესტიციო ბანკინგის შედარებით ახალი მიმართულებაა კომპანიების შერწყმასა და შთანთქმასთან დაკავშირებული გარიგებების განხორციელება. ასეთი გარიგებების დროს ბანკების მონაწილეობა გამოიხატება კონსულტაციებითა და შუამავლობით, ანუ ისინი

შემოიფარგლებიან არა მარტო რჩევებით, არამედ აქტიურად ახდენენ პოტენციური მყიდველებისა და გამყიდველების ძებნასა და შერჩევას. ახალ ტენდენციად საინვესტიციო ბანკინგში ასევე უნდა ჩაითვალოს საშუალო და მცირე ბიზნესის დაინტერესება ამ მომსახურებით, გასული წლებისაგან განსხვავებით, როცა საინვესტიციო ბანკინგი გამორჩეულად კორპორაციული კლიენტებისათვის იყო განკუთვნილი.

საინვესტიციო ბანკინგის მიმზიდველობა კომერციული ბანკებისათვის გამოიხატება იმით, რომ მათ მოაქვთ უფრო მეტი მოგება, ვიდრე ტრადიციულ საბანკო მომსახურებას.

მე-20 საუკუნის ბოლოს მსოფლიოს გადაუარა უმსხვილესი ბანკების შერწყმა-გაერთიანებისა და სხვა ფინანსურ ინსტიტუტებთან კოოპერაციის უპრეცედენტო ტალღამ. ამ ტენდენციის მიზანი, ბუნებრივია, იყო კონკურენტული პოზიციების განმტკიცება ნაციონალურ დონეზე და ახალი, საერთაშორისო ბაზრების ათვისება. დღეისათვის საბანკო სექტორი ითვლება თანამედროვე ეკონომიკის ერთ-ერთი ყველაზე მაღალი კონცენტრაციის ბიზნესად.

ზემოაღნიშნულმა უმნიშვნელოვანესმა ცვლილებებმა და ტენდენციებმა ტექნოლოგიურ და ფინანსურ სფეროებში, ფინანსურმა გლობალიზაციამ, საერთაშორისო ტერორიზმის საფრთხემ მნიშვნელოვნად გაზარდა საბანკო რისკები და მოითხოვა გარკვეული წესრიგის, ერთიანი წესების შემოტანა საბანკო საქმიანობაში, რომელიც საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტების ხელშეწყობით და რეკომენდაციებით ხორციელდება.

ყველა ზემოაღნიშნული უმნიშვნელოვანესი თუ სხვა, ნაკლებად მნიშვნელოვანი ტენდენციის, ყველაზე მეტად კი ტექნოლოგიური რევოლუციის ზეგავლენით საფუძვლიანად შეიცვალა არა მარტო საბანკო ინფორმაციის გაცვლა, არამედ თვითონ ბიზნესპროცესები, მათი მიმდინარეობა და განხორციელების დრო, ასევე გაჩნდა ახალი ოპერაციები და მომსახურების სახეობები. რეინჟინინგის მიზანს წარმოადგენს არა არსებული პროცედურების ეფექტიანობის გაუმჯობესება, არამედ

მათი მნიშვნელოვანი ნაწილის სრულად გარდაქმნა, რათა თავიდან იქნეს აცილებული ზედმეტი ოპერაციები. გარემო პირობების ცვლილებები იმდენად სწრაფი და ყოვლისმომცველი იყო, რომ ითხოვდა ბანკების სტრუქტურისა და, შესაბამისად, ბიზნესპროცესების კარდინალურ ცვლილებებს. ფაქტობრივად, დროის ძალიან მცირე პერიოდში ბანკებში ხდებოდა სრულიად ახალ სტრუქტურის, ახალი ბანკის ჩამოყალიბება. ბანკის მართვის პროცესების დიდმა ნაწილმა ვირტუალურ, კომპიუტერულ სამყაროში გადაინაცვლა. ბანკის ბიზნესპროცესების რეინჟინინგმა არა მარტო მნიშვნელოვნად შეამცირა ბანკების დანახარჯები, არამედ უფრო ეფექტიანი და მოქნილი გახადა აქტივ-პასივებისა და მათთან თანმდევი რისკების მართვა.

მსოფლიო წამყვანი ეკონომიკის ქვეყნების საბანკო საქმიანობისათვის დამახასიათებელი ტენდენციები საქართველოს რეალობისათვის მეტ-ნაკლებად არის ნიშანდობლივი, ვინაიდან იგი ჯერჯერობით განვითარებადი ეკონომიკის ქვეყნების რიგში დგას და მის მდგომარეობაზე გავლენას ახდენს როგორც მსოფლიო ტენდენციები, ასევე ქვეყნის ეკონომიკის მდგომარეობა და განვითარების პერსპექტივები.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. კ. ბასილაია „საბანკო საქმე“ სახელმძღვანელო, თბილისი 2018 წ. სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ელექტრონული ბიბლიოთეკა;
<https://elibrary.sou.edu.ge/ge/books/sabanko-saqme/759>;
2. კოვზანაძე ი., კონტრიძე გ., (2014), თანამედროვე საბანკო საქმე- თეორია და პრაქტიკა, გამომცემლობა „სეზანი“;
3. ცაავა გ. ხანთაძე გ - საბანკო საქმე: ლექციების კურსი - თბილისი, გამომცემლობა „დანი“ 2014 წ.;
4. ასათიანი რ., „საქართველოს საბანკო სისტემა გლობალური ფინანსური კრიზისის პირობებში“, ჟურნალი „ეკონომისტი“, №4, თბ., 2009.